

Жюль Верн

Ратон дьиз кэргэнин мүччүргэннээх сырыыллара

(аптаах остуоруйа)

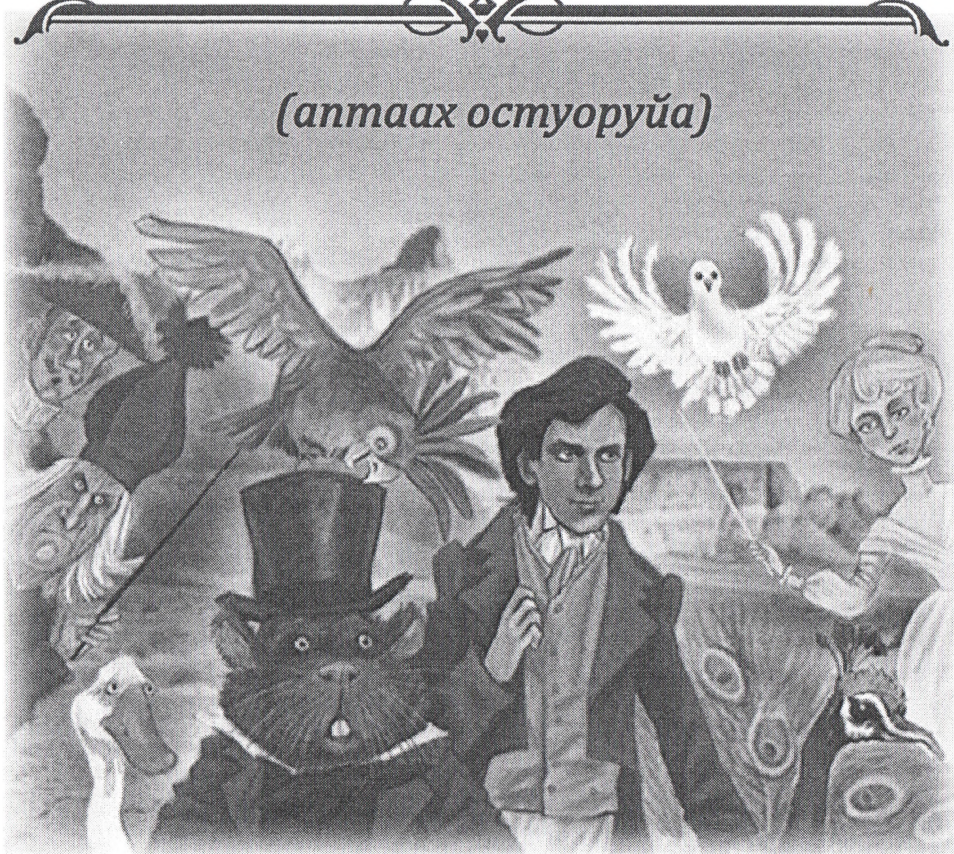

Жюль Верн

Ратон дьиз кэргэнин
мүччүргэннээх сырыыллара

(аптаах остуоруйа)

Якутск
2018

**Над переводом работали учащиеся 8 «б» класса
Белогорской гимназии:**

1. Аммосов Роберт
2. Буслаев Костя
3. Новиков Айтал
4. Корякина Ника
5. Слепцова Люда
6. Слепцова Тая
7. Слепцов Кирилл
8. Сорокоумова Маша
9. Суздадова Света

Руководитель: М.Р. Эверстова

Ратон дьэ кэргэнин мүчүүргэниэх сырыылара (Приключения семьи Ратон): пособие для внеклассного чтения на якутском языке для учащихся среднего и старшего школьного возраста.

Издание представляет собой перевод сказки французского писателя, основоположника научной фантастики Жюль Верна на якутский язык учащимися 8«б» класса Белогорской гимназии им. Н.Н.Ефимова. Пособие предназначено для учащихся среднего и старшего школьного возраста, а также для широкого круга читателей.

I

Олорбуттара үнү күтэр дьиз кэргэнэ: абалара Ратон, ийэлэрэ Ратонна, кинилэр кыыстара рагина уонна сизн бырааттара Ратэ. Кинилэр хамначыттаах эбиттэр: повар Рата уонна дьизни көрөөччү- горничнай Ратана. Дьэ, бу кинилэри барыларын кытта маннык мүччүргэннээх дьикти түбэлтэлэр буолбуттар, мин күндү оболорум, Ону мин эһиэхэ улахан үөрүүнэн кэпсэим этэ.

Ити барыта аптаах феялар уонна колдуннар кэмнэригэр, кыыллар киһилин кэпсэтэр эрдэхтэринэ буолбут эбит. Арааһа, оччолорго «солууга суобу лахсыйыма» дьэн этин үөскээбитэ буолуо, ол эрэри . кыыллар билигин олоорор уонна олоро сьлдьыбыт дьоннордообор элбэх солууга суобу санараллара эбитэ буолуо. Онон, истин мин кэпсээммин сабалыбын.

II

Оччогообу кэм саамай кырасыабай куоратыгар, саамай кырасыабай дьизэбэ үтөө санаалаах фея олорбут. Кини элбэх үтөө дьыалалары оһорор эбит, онон бары кинини наһаа таптылылар эбит. Оччолорго бары тыыннаах харамайдар «метапсихоз» сокуонунан олорбут буолуохтарын сөп. Ити уһун тылтан куттаныман: оччолорго бары тыыннаах харамайдар сайдыы кирилизһинэн тахсан, биер кэрдистэн иккис кэрдискэ киһи буолуохтарыгар диэри дабайан тахсаллар эбит. Хас биердии харамай моллюска буолан төрүүр эбит, онтон балыкка, көтөргө, салгыы түөрт атахтаахха - тифбэр эр киһи, эбэтэр дьахтар буолар эбит. Ардыгар, ханнык эрэ куһабан санаалаах аптаах көмөтүнэн төттөрү барыан да сөп эбит. Дьэ,оччоһо ол муһнаабы эрэйдээх олох күүтэр! Санаан көрүн, эһиги эһиги киһи буолуу кэрдийһигэр тийдигит, онтон эмискэ устрицаһа кубулуйун! Дьолго, биһиги кэммитигэр итинник түбэлтэ буолбат. Ол быданнаабы кэмнэргэ үтөө айылар тыыннаах харамайдары кэрдистэн кэрдискэ өрө таһаараллар, оттон куһабан санаалаах колдуннар – төттөрү түһэрэллэр. Кырдык, дьонно өстөөх колдуннар куһабаны оһордохторуна, Айааччы кинини хайа эрэ кэмнэ аптаах күүһүн суох оһорор эбит. Ити өйдөнөр, Фирманта фея хаһан да куһабаны оһорон кими да хомоһот этэ, кини үтөө санаа дьийнээх көстүүтэ этэ. Биер сарсыарда кини, сибэккинэн, көбүөрүнэн киэргэтиллибит саала хоско аһы олорбута. Түһнүүһүнэн тыгар күн уотун кыырпахтара фарфорга уонна үрүн көмүскэ чабылхай күлүмү түһэрэллэрэ. Билигин абай хамначыт дьахтар сарсыардаанны бэртээхэй аһылык бэриллибитин эттэ, оттон феялар үчүгэй аһы аһыыр толору бырааптаахтар. Фея остуолга олоороотун кытта, дьиз аанын тонсуйдулар. Хамначыт дьахтар киерэр аанна тиэтэйдэ, онтон төһөнөн кэлэн, биер эдэр киһи кэлбитин туһунан биллэрдэ.

- Киердин, - фея эттэ.

Бу сүүрбэччэ саастаах, орто киһинтэн арыый үрдүк уһуохтаах, эйэбэс гыһан баран, истин сэбэрэлээх, боростуойдук, ол эрэн, ис киербэхтик таһныбыт кырасыабай эдэр киһи

этэ. Ылалдыг бокулуннаата уонна бэйэтин билиһини эрдэ. Итиннэ фэя сөбүлээтэ. «Кини туох эрэ наадаба кэлбит. Тугуй, үөрүүнэн көмөлөһүөм этэ», - дии санаата фэя.

- Эдэр киһи, туох наадалааххыный?

- Үтүө санаалаах фэя, - эдэр киһи эттэ, - мин дьоло суох киһибин, оһон туох баар эрэллим эйиэхэ.

Отһон симиттэн санаата суох турда.

- Мин истэбин, - фэя кинини санаатын көтөхтө, - аатын кимий?

- Мин аатым Ратэн, - уол хардарда. - Мин баай киһи буолбатахпын, ол эрэри мин эһиэхэ баай көрдөһ буолбатах, дьол көрдөһө кэлиим.

- Ол биирэ атынныттан тутулуга суох дии саныыһын дуо? - фэя мичик гынна.

- Да, оһиуу саныыһын.

- Эһи сөпкө этэбин. Салгыы наадаһын эт, мин эдэр доһорум.

- Киһи буолуом иннинэ, күтэр эрдэһпинэ мин биир үчүгэй дьыэ кэргэннэ сылдыбытым. Мин санаабар, дьыэ кэргэн баһылыга миигин сөбүлээбитэ, отһон хотун миигин сөбүлээбэт этэ, тоһо диэтэххэ, мин баай буолбатах этим. Ол эрэри кинилэр кыыстара Ратина миигин атын хараһынан көрөрө, олус нарыннык. Сотору мин мин киниэхэ тапталһын билиммитим. Мин санаабар, кини мизэхэ кэргэн тахсарга сөбүлэһиэх быһыылааба, өскө ынырык түбэлтэ буолбатаба буоллар.

- Ол туох буолла?

- Мин киһи этим, отһон Ратина күтэринэн хаалбыта.

- Ол издээн буолбатах. - Фирманта эттэ, - кыратык күүтэ түһүн, сотору кини кыыска кубулуйуо.

- Мин күүтүөм этэ, - уол сана аллайда. - Хомойуох иһин, Ратинаба, баба санаатын барытын туохтан да иһнибэккэ ситиһэ саһыыр, сеньор хараһын хатаабыт. Ол сеньор санаатынан кини баба санаата хайаан да туолуохтаах!

- Ол кимий?

- Кисадор принц. Кини Ратинаны бэйэтин дыбарыаһыгар көһөн кэлэригэр ыһырбыт. Кини этэринэн, онно Ратина саамай дьоллоох күтэр буолуохтаах үһү, өссө элбэх харчыны биэрэх буолбут. Ратина, ийэтин утары барап, Кисадорга akkaастаабыт. Абалара Ратон, кини сөбүлэстэбинэ, мин санаарһаан өлөрбүн өйдүүр буолан, эмиэ akkaас бизэрит. Онуоха Кисадор хайдах уордайбытын киһи кыайан ойуулаабат! Ратина оннооһор күтэр да буоллар олус кэрэ, отһон кини кыыска кубулуйдаһына, хайдах туһеубун этэ да барыллыбат. Оччобуна, принц кинини кэргэн ылыа, отһон биһиэхэ ол - издээн буолар.

- Оттон принц akkaас ылбыт дни, - фея угарда, - Оччобо эн туохтан куттанабын?

- Барыттан, бары, – Ратэн өрө тынна. – Принц Гардафуртан көмө көрдөөбүт...

- Колдунтан! - Фирманта сана аллайда, - Кимизэх барытыгар куһабаны абалар хара санаалаах Гардафуртан, мин кинини кытта уруккуттан охсуһабын...

- Оннук, үтүө санаалаах фея.

- Гардафур, хайдахтаах эрэинэн үрдүк кэрдиискэ ыттыбыт тыыннаах харамайдары хайдах гынан аллара түһэрэр эрэ туһунан толкуйдуур. Дьолго, билигин Гардафур абын куһабан суолга туттубутун иһин, аптаах күүһүн быспытгара, онон төһө эрэ кэмнэ аптаах күүһүнэн туһанар кыаба суох.

- Да, ол эрээри принц киниттэн көмө көрдүүр кэмизэр кини бырааба быһылла илик этэ. Принц албын тылыгар киирэн, баайга иһсэрэн, уонна принцтэн куттанан Гардафур Ратон дьиз кэргэнигтэн изэстэниэх буолан эрэннэрбит.

- Уонна эппит тылгын толордун? Хайдах?

- Чизинэй күгүрдэри устрицаларга кубулуттум! Онон кинилэр билигин Самобрив харгытыгар олорорго күһэллинилэр, онно бастын хаачыстыбалаах моллюскалар бааллар – кинилэри тугаллар уонна уонунан устуукатын үстүү франкаба атыылыбыллар! Оннук издээн Ратон дьиз кэргэнигэр эмиз буолуон сөп! Билигин эн мин санаарбааһыным төрдүн өйдөөтүң иһи?

Фирманта эдэр киһи этэр тыллары олус болбойон истибитэ. Кини, уопсайынан дабаны, атын дьон кыһалбатын олус өйдүүр этэ, оттон табыллыбатах таптал туһунан буоллабына, биллэи турар.

- Эйизэхэ тугунан көмөлөһүөхпүн сөбүй?

- Үтүө санаалаах фея, - Ратэн хардарбыта, - мин күндү Ратинам Самобрив харгытыттан кыайан барар кыаба суох буоллабына, миигин устрицаба кубулут, мин тапталаабым аттыгар буолуом этэ.

Кини ити тыллары олус хараастыылаахтык эппитэ. Фирманта олус долгуйбута уонна Ратэни илиититтэн туган туран эппитэ:

- Эһиҥ билбэккит, феялар тыыннаах харамайдары аллара кэрдиискэ түһэриэ суохтаахтар, ол эрэн, Ратинаны мин өрө кэрдиискэ таһаарар кыахтаахпын.

- О, оннук онор даа, көрдөһөбүн!

- Кини үчүгээн күтэр буолуон иннинэ, быһык стадияны ааһыан эрэ наада, ол кэниэ кыска кубулуйуо. Онон тулуурдаах буолун, айылба сокуоннарыгар бэринин уонна миэхэ эрэнин.

- Да, мнэхэ! Мин тугу кыайарбын барытын оноруом. Ол эрэн умнуман: биһиги олус ынырык охсуһууну ааһыхтаахпыт. Кисадор принц баар принциптээн саамай акаарыллара да буоллар, - кутталлаах утарыллаааччы, уонна өскө Гардафур абын, эн кэрэчээн Ратинаны кэргэн ылыаххар диэри хаттаан ыллабына, мин колдуну кыайарым ыарахаттардаах буолуон сөп, кини миигиттэн итэбэһэ суох күүстээх.

Фея уонна Ратэн төһө эрэ кэмнэ кэлсэппиттэрэ, арай эмискэ наһаа мөлтөх, хантан кэлэрэ биллибэт саһаны иһиттилэр:

- Ратэн, мин Ратэным барахсан, мин эйигин таптыбын!

- Ити кини, Ратина! – эдэр уол хаһытыгы түстэ. - О, үгө санаалаах фея, кинини аһын даа!

Кини олох иирбит курдук буолла: хос иһигэр мээһэ сүүрдэ. Остуол, олоппос аһыларын өһөйтөлөөтө. Ыскааптар дьааһыктарын аһыгалаата, Ратина онно сасыгыгар дылы. Фея кинини илиитинэн ыйан тохтоотто. Дьэ ити кэинэ, мин күндү аабааччы, дыккити суол буолла. Остуол үрдүгэр үрүн көмүс бүлүүдэбэ, билигин абай Самобрив харгыгыттай бултаммыт уонунан устрица сытара. Кинилэр ортолоругар саамай улахан, кырасыабай, көрүнүнэн да кылабачыйан бастыһнара биир ордук чорбойоро. Эмискэ устрица улаатан киирэн барбыта. Онтон раковината аһыллыбыта Ол быһыһттан урүн баттахтаах, көнө муруннаах кыһыл уостардаах нарын улахан харахтар көстө түстүлэр.

- Ратэн! Мин күндү Ратэным!..

- Ити кини! – эдэр уол хаһытыгы түстэ.

Биллэн турар, ити Ратина буоларын кини көрөөт билбитэ. Эһиэхэ этиэхпин наада, урукку аптаах кэмнэргэ, тыыннаах эттиктэр киһи буолуохтарын иннинэ, киһи курдук дьүһүннээх буолаллара үһү. Ратина бэйэтин перламутровой раковинатыгар хайдахтаах курдук кэрэ дьүһүннээх этэй! Дьиннээх күндү таас күндү хаагыгар сыгарын курдук!

- Ратэн! Добочугум, Ратэн! – сэмээр куолаһынан кини ыһырда. - Мин эи эппит тылларгын барытын иһиттим, мин билэбин, үгө санаалаах фея биһиэхэ көмөлөһүөх буолбутун. О, тугу эрэ толкуйдаан даа, мин билигин устрицаба кубулуйдахпына, ханна да куотар кыабым суох буолар! Сотору Кисадор принц миигин бэйэтигэр ылыа уонна мин кыыска кубулуйарбын кэтэһиэ. Оччобо мин үйэ саас тухары күндү доборбун Ратэммин сүтэрэбин!

Кини куолаһа киһи эрэ аһыныах курдук уйабас этэ, ону истэн уол нэһиилэ күүс булан эппиэттээбитэ.

- О, мин Ратином! – санаарбабыллаахтык сибигинэйэн баран, оргууй абай илиитин кып – кыра моллюскаба уунна. Ону фея тохтогон баран, раковина истиэнэтигэр сыстан, саһан хаалбыт чөмчүүк тааһы сэрэнэн хостоото.

- Итини ыл! Бу баай-дуол наада буолуо. Оттон билигин Ратинаны Самобрив харгытын чычаас сиригэр илдьиэхпит, онно мин кинини сайдыы аныгыскы кэрдиинигэр таһаарыам.

- О, фея, миинин соботохтуу буолбатах, - Ратина көрдөстө – мин ийэлээх абабын, тастын убайбын, эрэллээх хамначчыттарбын эмиз санаа!

Раковина хаппахтара сабыллан барда.

- О, мин Ратинам! – уол өрө тыынна.

- Харгыга барын! - дыһайда фея.

Ратэн сэрэнэн раковинаны уоһугар чугаһата тутта, мантан ордук күндү киниэхэ бу күн сиригэр туох да суох этэ.

III

Уу түһүүтэ. Самобрив харгы кыгытыгар долгуннар оргууй абай биэрэккэ охсулаллар. Таастар быыстарыгар уу сиэркилэ курдук күлүмнээн көстөр. Инчэбэй гранит, үчүгэйдик аалылыбыт лаахтаах хара мас курдук көстөр. Уу салахайдарын сыстаннас лабааларын үктэтэххэ тэлэ баран, сырдык убаһас фонтан курдук ыһылар. Онтон халтарыйан охтуохха да сөп. Төһөлөөх моллюска манна баарый! Эмис улиткаба маарынныыр сиэниллэр мидия ракушкалара, тараахтара уонна, биллэн турар, устрицалар, тыһынчанан устрицалар!. Өссө элбэх уу салахайдарын анныларыгар саһан сыттахтара.

Суох, кинилэр элбэх буолбатахтар, биэстэр эрэ эбит, алтыс миэстэ кураанах.

Бу кинилэр бэйэлэрин раковиналарын, муора салгынынан тыһаары , күнү көрсө арыяллар . эмискэ мэлиилпэбэ маарынныыр санаарбабыллаах ыраа иһиллэр. Раковина хаппахтара аргыый аппайаллар, онтон билэр сирэйдэрбит быган кэллэлэр. Бу абалара бөлөһүөк, муударай, олох бары көстүүлэрин холкудук ылынар Ратон. «Биллэн турар, - кини саныыр, - крыса кэнниттэн моллюскаба кубулуйар наһаа үчүгэйэ суох. Ол эрэн, ону кытта сөпсөһүүххэ наада». Иккис устрица олус уордайар, харахтара чабылбан курдук эрилиннир, кини раковинагыттан таһса сатыыр да - онто кыаллыбат. Ити Мадам Ратонна.

- Бу хаайыгыга хаалыахтаахпын, - кини абарар. – Мин куорат бастын дыахтара! Киниэхэ кубулуйдахпына мин фрейлина буолуохпун сөп., бабар, оннообор принцесса даһаны! Хайдах курдук сиһиний ити Гарлафурдара!..

Уһус раковинаттан, олох мас акаары, туох да кииртэрэйэ суох бырааттара Ратэ сирэйэ көһүннэ. Кини, куттас куобах курдук, кыра да тыаһы иһиллир. Этиэххэ наада, бырааттара Ратэ балтын да экирэттэн саныыр этэ, ол эрээри Ратина. эһиги билэргитинэн, атыны таптыыр этэ, онон Ратэ кинини күнүүлүүр этэ. «Ах, хайдах маннык дьылбаный! Урут мин куоскалартан куотуохпун сөп этэ. Оттон билигин уонунан атын устрицалары кытта миинин хайа эрэ баай остуолугар ууруохтара, быһабынан раковинам хаппахтарын арыйыахтара, уонна ыйыстан кэбинихтэрэ.. багар, тыһынаахтыы да сиэхтэрэ!».

Төрдүс устрицаба эниги туох да эрэйэ суох Ратаны билиэххит этэ, бэрдимсик, улахамсык, элбэби билэр талааннаах повары.

- Кырыыстаах Гардафур! – кини кыһыран оргуйар. – Ух, саатар анар илибинэн эйигин харбаатарбын, тыыннаахтыы хоолдуккун быһа эрийизэм этэ! Санаан көрүн, рагуну олус бэркэ астыыр Рата, кинини өссө мин ваппынан ааттаабыттара, эмискэ бу кырыыстаах раковина иһигэр симиллэр! Уонна мин кэргэним Ратана...

- Мин маннабын, - бэһис раковинаттан сана иһиллэр. – Мин Ратам барахсан, наһа санаабын түһэримэ! Мин эийэхэ тийэр кыабым суобун иһин, өйбүнэн-санаабынан эйигин кытта бииргэбин. Уонна уларыыы кэрдиһигэр, биһиги бары бииргэ буолуохпут!

Ратана барахсан! Боростуой, үтө санаалаах, эйэбэс кини кэргэнин олус таптыыра, кини хаһаайыттарыгар мумура суох бэриниллэх этэ.

Саныыар ырыа хараастылаах гимн курдук иһиллэр. Сүүһүнэн көңүлгэ бабарбыт, дыоло суох устрицалар ити хараастылаах матыыпка холбостулар. Ол матыыптан киһи сүрэхэ ыгырбахтаата. Өссө үчүгэйэ, Ратон уонна Ротанна кыыстара кинилэри кытта суобун билбэт этилэр. Эмискэ ырыа ах барда. Раковиналар сабылыннылар.

Бирэксэ төбөтүгэр халпаахтаах уонна уһун аптаах киһи кэтэр танаһын кэппит уордаах Гардафур көһүнэ. Кини аттыгар солкобо сууламмыт принц Кисадор хааман иһэрэ. Эниги кыайан өйдүөххүт суоба, хайдахтаах курдук кини киһи күлүөх курдук бэйэтинэн астынардыы туттарын: дыһумсуйан, аргыйы абай араастаан хатыһа үктээн хаамара, хайдах эрэ кини хаамара, туттуута олус кэрэтин көрдөрүөн бабарар курдуга.

- Биһиги ханна баарбытый? - кини аптаах киһитигэр эргилинэ.

- Бу Самобрив харгыта, мин тойоңуом! – Гардафур бокулун уурда.

- Оттон Ратон дыһэ кэргэнэ ханнаный?

- Онно, эн эппит сиргэр, үрдүк сололообум.

- Ах, Гардафур! – уһун үрдүнэҕи бытыгын эрийэ-эрийэ принц сана аллайда. - Хайдахтаах курдук кэрэний кырачаан Ратина! Киһи сөбүөх дыкти кэрэ! Кини хайаан да минэ буолуохтаах! Мин эийэхэ үчүгэйдик төлүөм, оттон сатамматабына, сэрэн!

- О, принц, - Гардафур эппиэттэҕэ, - мин кырыса дыһэ кэргэнин барытын моллюскаба кубулуппугум, ол гынан баран мин аптаах күүсүпүн суох онорбуттара, онон кинилэри дыһно кубулутар кыабым суох...

- Билэбин, Гардафур. Ону салаатахпына, ииримтийэ уордайабын!

Кинилэр харгыга орубуна Фирманта фея Ратэни кытта харгы нөнүө өттүтгэн кэлиилэригэр тийдилэр. Уол тапталлаба саһан сыгар раковинатын сүрэбэр ыксары тушпут этэ.

- Гардафур, эн манна тугу гынабын? – фея тыйыстык ыйытта. - Ханнык сидьин быһыны толкуйдаатын?

- Фирманта, - колдун оннугар принц Кисадор хоруйдаата, - эн билэбин, мин кэрэчээн Ратинаны хайдахтаах курдук таптыырбын. Кырдык, кини мин билинибин ылымматаба, билигин, арааһа, эн кинини кэрэчээн кыыска кубулутаргын күүтэрэ буолуо...

- Мин кинини кырасыабай кыыска кубулуттапына, – Фирманта хоруйдаата, - кыыс бэйэтэ талбыт киһитигэр кэргэн тахсыа.

- Ол аата, ити кэрээнэ суох Ратэни дуо, кинини мин кулгаахтарын ууннары тартапына, Гардафур өсүөлгэ кубулутуо!

Итинник атабастабыллаах тылы истэн, эдэр уол принци кытта аахсаары утары ыстанна, ол эрэн, фея кинини тутта.

- Уордайбыккын убарыт, – диэтэ кини. – Билигин иэстэхэр кэм кэлэ илик. Көрөөр, принц ити атабастабыла бэйэтигэр эргиллиэбэ. Мин тугу этэрбин онор уонна мантан барыахха.

Ратэн феяба бэриннэ, бүтэһигин устрицаны уоһугар дабайан баран, кинини дыаэ кэргэнин ортотугар хаалларда. Орубуна ити кэмнэ Самобрив харгытыгар уу үллүүтэ сабаланна уонна уу көнө ньуура ыраахха диэри мэндээрэ уһуна, муора халлаанныын силбэстэ.

IV

Уу кэлэр кэмигэр очуостар уна өттүлэрэ кураанах хаалар этилэр. Манна уу оннообор буурба кэмигэр үөһэ тахсыбат этэ. Онон бу очуостарга, сыаналаах күндү устрицаны ылаары, уу төттөрү түһэрин кэтэһэн, принц уонна колдун манна сасыттарта. Принц хана да барыан булбат этэ, биһир кэм эргичинни сылдыара. Оччотообу кэмнэргэ принцтэр уонна хоруоллар төһө да былаастаахтарын, кыахтаахтарын иһин, кинилэр фея аптаах күүһүн кытта бэрт былдыһар кыахтара суоба. Инникитин да оннук буолуо, өскө биһиги ити дьоллоох кэмнэ хаһан эрэ төһөнөр күннээх буоллаһпытна.

- Билигин уу кэлэр кэмигэр, – Фирманта эплитэ, - Ратон уонна кини дыаэ кэргэнэ бары сайды биһир кэрдийигэр тахсыахтара. Мин кинилэри балыкка кубулутуом, оччоһо кинилэр өстөөхтөрүтгэн куттала суох буолуохтар этэ.

- Арай принц колдуну кытта балыктыахтарын баһардыннар? – Ратэн дыксинитин эттэ.

- Долгуйума, мин кинилэри кэтиэм.

Түбэлтэтигэр, Гардафур кинилэр кэпэстиилэрин иһилии турбута уонна сонно тута принци кытта бизэрэк диэки барбыттара, онуоха фея аптаах палочкатын Самобрив уунан туолбут харгытыгар туһаайбыта. Ратон дыэ кэргэнэ бары раковиналарын арийбыттара онуоха онтон үөрүүлэригтэн, сана кэрдиксэ тахсыбыт балыктар ыһылла түспүттэрэ.

Абалара Ратон борон ойобостоох хохуун калканна кубулуйбут. Өскө кини киһи эбитэ буоллар, биһигини ханас ойбоһугар баар икки харабынан көрүө эбитэ буолуо. Мадам Ратонна сарбынньахтаах лапчааннардаах, сиһигэр сытыы иннэлэрдээх муора дракона буолбут. Кини олус кырасабай этэ: хатырыктара кустук араас өмнөрүнэн оонньуура.

Мадемуазель Ратина намчы китайскай дорда буолбут. Олох курдат көстөр кыһыл – хара- күөх өнүгэн кизгэммит. Повар Рата үһүн бабайы, улахабабайы, харабар тийэ айахтаах кырыктаах муора сордонор кубулуйбут. сытыы тиистэринэн кини улахана суох, кырыктаах уонна инсэлээх акула балыкка маарынныыр эбит. Ратана борон эбирдэрдээх уонна икки боккуоптаах, хайдах эрэ соруйан уруһуйдаабыт курдук, үрүн көмүс хатырыктаах эмис форель балык буолбут; кини ханнык бабарар мааны остуол кизгэлэ буолуох этэ.

Тиһэгэр, бырааттара Ратэ от күбэ-сизрэй систээх мерланг буолбут. Кырдык, дыылба талымаһынан кини аһара эрэ кубулуйбут; көндөй көхсө кутуругунан буолбакка. раковинанан бүтэр этэ. Хайдахтаах көрөрбө күлүүлээх этэй, бырааттара эрэдээх!

Онтон, Фирманта аптаах маһынан дабайарын кытта мерлан, форель, сордон дорда уонна муора дракона үөрүүлэригтэн ыраас ууга эргичиниэтилер, хайдах эрэ үтө санаалаах Феяба махтанар курдук.

V

Ыраах муораба кыһыл мачталаах лодка көһүннэ. Сибизһэй тыалынан үрдэрэн, кини бухтаба чуо испитэ. Лодкаба принц уонна колдун олороллоро – олохтоох балыксыттар кинилэргэ балыктарын атыылыах буолбуттара.

Балыксыттар муораба илимнэрин бырахпыттара – улахан илим, уу түгэбинэн сохуллар араас харамайдары барытын хомуйар; моллюскалары, ракушкалары, креветкалары, омардары, лимандалары, дорадалары...

Билигин абай устрицалартан босхоломмут Ратон дыэ кэргэнигэр кутталлаах суол суоһаабыта! Кинилэр илимнэ хаптардахтарына дыэ көннөрүллүбэт иэдээн буолар: кинилэр бары корзинаба түбэһэллэр, онтон – атыы остуолугар. Оччобо, принц уорбут кэрэчээн дорадага тапталлаабар букатын сүтөө..

Эмискэ тыал улуйда, муора долгуннурда, этин эттэ, сотору күүстээх буурба сабаланна. Ынырык улахан долгуннар лодкаба бырабылыннылар. Балыксыттар

илимнэрин ситэ хомуйбатылар, илим быһа барда лодканы салайар куормаһыт төһө да кыһаммытын иһин, лодка уу аннынаабы таастарга охсуллан, мас сыһын курдук ыһылынна. Харса суох балыксыттар бэрт эрэйнэн Кисадору уонна Гардафуру быһаабыттара.

Ити улахан буурбаны үтүө санаалаах фея онорбута. Бу кини бэйэтэ Ратэны кытта иһэр, илиитигэр аптаах мастаах. Ратон дыэ кэргэнэ, феяны көрөөт тута уоскуйбуттара, долгун үрдүгэр туох да кыһалбата суох чалымнасыттар. Калкан биир ойбоһуттан атыныгар эргичинниирэ, муора дракона ууга кэрэтик устара, сордон мүнүүтэ айы сизэмэх айабын аппанната – аппанната кыра балыктары хабара, форель сылбырбатык устан аахара. Аргый айа көһүүнүк лапчааннарын хамнатара мерлан, кинизэхэ раковината наһаа мэйһидир этэ. Оттон дорада? Дорада Ратэн ууга ыстанарын кэтээр курдуга. Кинини фея тутара.

- Суох, - кини этэрэ, - эһиги бииргэ буолуоххут, билигин буолбатах, тулуй.

VI

Хайдахтаах курдук кэрэ миэстэний, Ратополис куорат! Кини мин билигин аатын да ойдообот королевствобар баар! Кини ханна эрэ, биллэн турар баар, Европаба да, Азияба да Африкаба да Оксанияба да буолбатах. Ол эрэри кини айылбата Голландияны санатар: ыраас урэхтэр, өлгөм күөх үүнээйи, аан дойдуга саамай эмис сүөһү үөрэ мэччийэр киэн хөнуулар.

Хайа бабарар куоракка курдук Ратополиска уулуссалар, болуоссаттар, бульвардар бааллар.ол эрэри ол уулуссаларга, болуоссаттарга, бульвардарга дыэлэр онуларыгар үтүөкэниэх сырдар сүүрбэччэ көрүүнэрэ э дьэндэйлэр. Араас сырдар – кыһыл төбөлөөх голландскай, грюйердэр, честердэр. Кинилэр истэригэр мэндизмэннэр кэбийиллибиттэр, квартиралар уонна хостор. Манна күтэр республикатын элбэх ахсааннаах муударай уонна сэмэй нэһилиэниэтэ олорор. Өрөбүл киһэлэргэ, сэттэ чаас сабана бары күтэрдэркүүлэйдии уонна сибинэй салгынынан тыһа таһырдыа тахсаллар. Кинилэр нэдиэлэ устата хаһаастарын ханата үчүгэйдик улэлээтилэр, онон бүгүн сэттис күнү сыһыанар кыахтаахтар.

Биир эмиэ итинник күнү Ратополиска Кисадор принц бэйэтин арахсыспат Гардафурун кытта көһүнүлэр. Ратон дыэ кэргэнэ балык буолан баран, күтэргэ кубулуйбуттарын истэн, колдун кинилэргэ угаайы онорорго санаммыт.

- Мин санаабар, кырыыстаах фея комөтүнэн кинилэр эмиэ күтэргэ кубулуйдахтара!.. - принц абарар .

- Биһизэхэ ол өссө үчүгэй, - кинини Гардафур уоскутар. – Балыктар чөлчөкитик мүчү туттарыахтарын сөп, оттон күтэрдэри тутар улахан түбүгэ суох. Кэрэчээн Ратина бихиги илибитигэр буолуоба, кини билигин, эбэтэр хойуг да син- биир эйигин таптырылар тийинэбэ.

Ити тыллартан киэмсик Кисадор түөһүн ордук мөтөттө уонна кырасыабай кыса кыргыттарга харабынан оонньоото.

- Хайа, Гардафур, биһизхэ барыта бэлэм дуо?

- Да, принц. Билигин бабас Ратина биһигиттэн куоппат!

Гардафур принцкэ болуоссат муннугар турар мас сэбирдэхтэриттэн оноһуллубут биһиги көрдөрдө.

- Сохсо биһик иһигэр кистэммит. Эрэинэрэбин, кырасаабысса күн бүгүн эн дыбарыаскар буолуо уонна эн өйгүн,кэрэ майгыгын сыаналыа.

Акаары принц албын бэрт буолууну итэбэйдэ.

- Манна барыахха! – Гардафур сана аллайда. – Кини биһигини көрүү суохтаах.

Иккиэн чугас уулуссаба эргийдилэр. Кырдык, болуоссакаРатина көһүннэ, кинини Ратэн атааран иһэр этэ. Хайдахтаах курдук кэрэтэй нарын сирэйдээх, сырдык баттахтаах көнө таһаалаах эдэр кыыс – күтэр.

- Ах, күндү Ратина, - эдэр киһи өрө тынар, - хайдах курдук хомолтолообуй, эн өссө да кыска кубулуйа илигин! Өскөтүн, мин эйигин кэргэн ыларбар, бэйэм күтэр буоларым эбитэ буоллар, мин биир да мүнүүтэ толкуйдуом суох этэ. Ол эрэн бу кыаллыбат...

- Кэгэһэргэ тийэбит, күндү доборуом, Ратэн...

- Эмиэ күүтэбит! Өрүү күүтэбит!

- Күүтэр диэн, кыра дьыала! Эн билэбин дии, мин эйигин таптыырбын уонна мин эйиэнэ эрэ буолуом. Оттон фея биһигини араначчылыыр, онон уордаах Гардафуртан уонна сидьин Кисадортан куттанар наадата суох.

- Мин ити кэрээнэ суох кинини кэһэтиэм! Ити акаарыны! – Ратэн кыйаханан сана аллайда.

- Суох, көрдөһөбүн эйигиттэн, кинини кытта иирсимэ, - Ратина куттанар. – Принци ханна бабарар харабыллара кэтииллэр! Кытаат, тулуурдаах буол уонна өйдөө мин эйигин таптыбын!

Эдэр киһи кинини сүрэбэр нарыннык ыга тутар уонна кырачаан ытыстарын сыллыыр. Маныаха Ратина сылайбытын дэь билиннэ.

- Ратэн, бу биһик, мин манна мэлдьи сынньанабын. Эн дьибэбэр бар, ийэлээх абаар тириэрт, мин кинилэри манна күүтэбин, ол кэннэ биһиги бырааһынныкка бииргэ барыахпыт.

Ити кэннэ кини, сэбирдэххэ кистэммит күтэр сохсотун бэлиэтин көрбөккө эрэ, биһиккэ киирэн хаалла. Кураанах куруһуна тыаһа дэлби барда. Эрхээнки аллара түстэ, ону кытта Ратина эрэйдээх сохсобо кыбылына. Ратэн иһиттэн, уордаах ханы төлө биэрдэ, ону кытта тэннэ Гардафур өрөгөйдөөбүт кыланыыта иһилиннэ – кини Кисадор принциин туох баар күүстэринэн күтэр сохсотугар тэбиннилэр. Ратэн эрхээнкини алдыата сатаан, уордаахтык сахсыһар да, туһа суох. Онтон көмө кордөөн, Ратополис киин уулуссатынан сүүрдэ. Бу бириэмэбэ хара санаалаахтар Ратинаны таһаардылар уонна принц кини иннигэр эйбэтик бокулуоннаата.

- Дьэ, кэмниэ кэнэбэс эн мин илиибэр киирдий, кырачааныам, билигин бабас ханна да куоппаккын.

VII

Ратон дьэ кэргэнэ олорор дьэиэтэ – бэртээхэй бэйлээх голландскай сыр, - Ратополиска биир саамай үчүгэй дьэилэртэн биирдэстэрэ этэ. Салон, остолобуой, утуйар хос, онтон да атын хостор бары олус табыллан оноһуллубуттар этэ. Дьыала өссө маныха. Ратон дьэ кэргэнэ куоракка биллэр – көстөр дьон этилэр уонна Ратополиска улахан ытыктабылынан туһаналлара.

Урукку чөлүгэр түһэн баран, абалара Ратон, ити муударай бөлөһүөк, олох да кизмсийбэтэбэ. Кини син биир уруккутун курдук – дьиннээх бөлөһүөктүү дуоспуруннаахтык туттубута, онон Лафонтен киниэхэ күтэрдэр президеннэрин аатын биэриэн чахчы сөп этэ – дьининэн, киниттэн биир дойдулаахтара куруутун сүбэлэтэллэр этэ. Арай кинини кэнники кэмнэ подагра ыарыы булан эрэйдээтэ., онон кини тайахтан тардыстан хаамара, ыарыы кинини улахан кириэһилэбэ бохсубата буоллар. Ити ыарыыга кини сиги буруйдуура; Самобрив харгытыгар ыйы быһа сылпыта дии. Ратон дойдуга бастын эмтээх ууларыгар да сыта сырытта да онтон өссө эбии бэргээбит курдук кэлбитэ. Ити , биллэн турар, олус хомолтолоох дьыала, подагра ыарыы кинини салгыы сайдыы кэрдиинигэр кубулуйуутун бобор курдук буолар. Метампсихоз подагранан ыалдыбыттарга тарбаммат – ити баайдар ыарыылара, онон ити ыарыытыттан эмтэнэн үтөрүүр диэри кини күтэринэн хаалар дьылбалаах буолар.

Оттон ийэлэрэ Ратонна итинник түбэлтэбэ муударайдык сыһыаннаспат этэ. Хайдах кини курдук мааны дьахтар кэргэнэ – көннөрү күтэр буолуой, өссө кириэһилэбэ бохсуллубут?! Киһи кыбыстан сиргэ тимирээх курдук! Ол иһин кини кырагтан да кыһыһар, мээһэ этиһэн тахсар , олох уруккуттан быдан атын буолбута – кэргэнин кытта этиһэрэ, чабардарын мээһэ кырагтан сылтаан үөбэрэ, мөбөрө, бэйэтэ тугу бабарарын, ирдиирин да кыайан быһаарбат курдук этэ. Кылгастык эттэххэ кини чугас дьонун олобо идээһинэ кубулуйбута.

- Эн хайаан да эмтэнэн үтөрүүөххүн наада, добочуок, - диирэ Ратонна кэргэнигэр, - онно мин бэйэм үлэлэһим. ..

- Мин да онтон атыны бабарбаплын, – диірэ Ратон. – Ол эрэн куттанабын, ити кыаллыбата буолуо, үйэ тухары күтэринэн хаалар дьылбаны кытта сөпсөһөргө тийиһлэрэ буолуо...

- Ах, сеньор Ратон! – итини истээт, Рата уонна Ратана биир куолаһынан хаһытыгы түспүтүрэ.

Фея Фирманта дьэ баһылыгар чугаһаабыта.

- Онон, убаастабыллаах Ратон, билигин барыта эйигиттэн тутулуктаах. Өскө, бабарар буоллаххына, мин кыайыам..

- Миигин киһиэхэ кубулугтары дуо, үтүө санаалаах фея?

- Билээн турар, – герцогиня хаһытыгы түспүтэ. – Эн киһиэхэ уонна герцокка кубулуйуон; мин герцогинябын дии!

- Ээ, суох, - холкутук хардарбыта бөлөһүөк, - мин күтэр этим, күтэринэн хаалыам. Өйдөөрүн, кэлин поэт Менандр эппит тылларын: « Ыт, ат, обус өсүөл буолар, баалааман , быдан ордук, киһи буолардаабар».

- Күтэринэн? Оттон мин эн кэргэниң буолуом... Ол диин тугуй? Онуоха эбии кыыспыт туюх да баайа – дуола суох эдэр обону таптаан кэбистэ. Бу сааты – сууту! Оттон мин принцесса буолуохпун да сөп этэ, оччобо биһиги кыыспыт Ратина эмиз принцесса буолуо этэ. ..

- Оччотугар мин принц буолар буоллабым дии, - Ратон үөннээхтик ымах гынна.

- Ити эн принц буолуон дуо, күтэр кутуруккунан уонна күтэр ытыстаргынан? Суох, эһиги көрүн даа! Хайдахтаах кыраһаабай буолуой!

Дьэ ити курдук ийэлэрэ Ратонна күнү күннээн этинэрэ, ордук кини бырааттара Ратэни муннуура. Кырдык да Ратэ барахсан көрөргө киһи күлүөх курдукэтэ: инниттэн крыса, кэнниттэн балык. Ордук кинини мерлан кутуруга тулалыыр дьон күлүүтүгэр – элэгэр ытара. Итинник «киэргэллээх» кырасаабысса Ратинаба собүлэтиэн дуо, эбэтэр атын да Ратополис олохтообор!

- Туюх иһин миигин накаастаатылар, – диин санааргыыра Ратэ. – Тугу онорон айылбаны уордаттым?

- Мин харахпыттан кизэр гын ити дьаабы кутуруккун! – Ратонна мөбөрө.

- Ол кыаллыбат буолаба дии, тетушка!

- Быһа баттаа! Бис, онон бүтэр!

Повар Рата бэйэтинэн ити операцияны онорорго тылламмыта, ол эрээри ол кутуругу бэйэтин ас астыыр ньымагыгар туттаары. Ол кырдык, бырааһыннык остуолугар бэртээхэй бүлүүдэ буолуо этэ!

Ратополииска бырааһынньык! Дьэ, кырдьык!. Ратон дьэ кэргэнэ ити норуот бүтүүн күүлэйигэр кыттаары бэлэм этэ, онуоха Ратина кэлэрин эрэ күүтэллэрэ. Эмискэ дьэ таһыгар карета кэлэн тохтоото. Фирманга фея, бүтүннүү көмүскэ, парчаба сууланы, кинилэргэ ыалдьыттыы кэллэ. Мичээрдий-мичээрдий кини Ратонна дыамсайарын, Рата этинэрин Ратана солуута суох санатын, уонна дьоло суох бырааттара Ратэ тохтоло суох үнсэргиирин истэргэ. Манна диэн эттэххэ, кини Ратон сирдээх өйүн үрдүктүк сыаналыыра, кэрэчээн Ратинаны олус сөбүлүүрү уонна кини дьийнээхтик таптаан кэргэн тахсарын туһугар, тугу кыайарын онороро. Фея баар кэмигэр, оннообор матушка Ратонна эдэр киһини, биллэр – көстөр төрдүн суох диэн, сирэй – харах анһыарыттан тардынар этэ.

- Эн биһиэхэ олус наадабын, үтүө санаалаах фея... – өрө тыныара Ратонна. - Хаһан эрэ мин «улахан дама» буолабын?

- Тулуй, тулуй, – күлэрэ Фирманта.- Айылба онно олохтоохтук үлэлиэн наада, онуоха бириэмэ наада.

- Тобо айылба мизэхэ кырыса буоларбар балык кутуругун хаалларбытай? – ытаан сынсыйда Ратэ. - Баһаалыста, мадам, мин онтон босхолонорубор көмөлөс даа!

- Кырдьык Ратэ, эйиэхэ сатаммата. Ол барыта эн ааккыттан! Чыычаахха кубулуйаргар эн кутуруккуттан босхолонуон диэн эрэнэбин.

- О! – бэрдимсик Ратонна саһа аллайда. - Мин вольер королевата буолуохпун хайдах курдук бабарыам этэй!

- Оттон мин трюфелинэн толоруллубут эмис индюк буолуо этэ – солуута суохтук эбэн биэрдэ акаарычаан Ратана.

- Оттон мин, чыычаах олбуорун хоруола! – хаһан ылла Рата.

- Эһиги ким буолуохтааххытын буолуоххут, – түмүктээтэ Ратон. - Подагра барыыбыттан сылтаан, мин син биер күтэринэн хаалабын. Ол мин билэр чыычаахтарым курдук, мээһэ куорсунунан сапсынардаабар, үтүөсүйдээбэр ордук!

- Ити кэмнэ аан аһылынна уонна бороукка ыһыллыбыт баттахтаах, кубарыйан хаалбыт Ратэн көһүннэ. Икки тылынэн кини Ратина удаһыннаах Гардафур хапкааныгар инһибитин кэпсээтэ.

- Ах, эн итинник эбикиин дии, куһаһан санаалаах колдун! – фея саһа аллайда. – Эмиэ уруккутун курдук! Дьэ, сөп, көрүөхпүт. Ким кими!

VIII

Ити кэмнэ Ратополииска улахан бырааһынньыкка бэлэмнэнэр этилэр. Ол биллэн турар, кими барытын сөхтөрүү этэ. Санаан көрүн: ханна барытыгар араас өһнөөх былаахтар, күөх лабааларынан бүрүллүбүт аркалар, көбүөрүнэн тэлгэммит дьыллэр. Ханна да бар, араас, киһи санаабатах көстүүлэрэ, уулусса аайы кэрэ музыка! Оттон күтэрдэр -

аан дойдуга биллэр хороовой ырыа толоруутун маастардара, кинилэр куоластар дыкти кэрэ, нарын, олох флейта дорбоонун курдук.оттон кинилэр бэйэлэрин композитордарын: Крысини, Крыгнера, крыссэнэ айымныларын хайдах курдук толороллоруй?!

Ордук киһи сөбөрө баар – аан дойду күтэрдэрин кортежтара! Манна араас күтэрдэри көрсүөххэ сөп: күтүр Гарпагонна маарынныыр, сыаналаах шкатулканы хоннобун анныгар кыбына сылдыар, кырдыабас сэмэһит, үрдүк дуоһунаска тиксэр сыалтан аан дойду дыонун барытын да кыргалларын кэрэйбэт күтэрдэри; манна эһиги африканскай зуаваларга маарыннаан көрүдүөстэнэр, муннуларыгар кутуруктаах турбаларга оонньуур күтэрдэри; оттон ити төттөрү – тары сүүрэ сылдыар, таһара дыэтин күтэрдэрэ, килбик, нарын; кинилэри кытта сэргэ – дыэ анныгар олорор, босхо бэлэм аһынан олороллорун сөбүлүүр подвал күтэрдэрэ; ол эрэри ордук элбэхтэр кэрэ бэйэлээх классической балет хамсаныларын туйгундук толорор үһкүүһүт күтэрдэр.

Дьэ итинник көхтөөх хампаанньаба Ратон дыэ кэргэнэ фея салалтатынан хааман иһэрэ, ол эрэри ким да бу хаамы кэрэтин бэлиэти көрбөтөбө: бара кинилэртэн күүс өттүнэн уоруллубут Ратина эрэ туһунан саныыллара.

Процессия болуоссакка чугахаабыта. Крыса капкана мистэтигэр турара, ол эрэри Ратина онно суох этэ.

- Мизэхэ кыыспын тоннөрүм! – Ратонна ынчыктыыр былаастаах хаһытаабыта, кинизэхэ билигин итинтэн атын баба санаата суоба. Кини көрүңэ ханнык да дьэбир сүрэхтээх киһини долгутуо этэ.

Фея санаатыгар Гардафур уобун намырата сагаабыта да, - кини быһа ыстаабыт сымыһабар, харахтарыгар ханнык да үгөө санаа хаалбатаба көстө сылдыара.

Саһа-инэ хойдубута. Ити сизээрэй таһастарынан симэммит принцтэр, кинээстэр, маркизалар, быһатын эттэххэ, саамай үрдүк сололоохтор кортежтара гвардия арыалааһынынан тийээн кэлбитэ. Барыларыттан ордук Кисадор принц чорбойон көстөрө., кини уһа-хаһас тонхоннуура, сэниир көрүнүнэн норуокка мичээрдирэ, оттон нуруот кинини аллараттан үөһэ эмиэ кини курдук көрөрө. Оттон кэниилэриттэн хамначыгтар ортолоругар, Ратина барахсан соһулан иһэрэ. Кини куотгар туһунан толкуйдаабат этэ, ол курдук кинини тула өттүттэн харабыллыыр этилэр. Уунан туолбут харабар муһура суох эрэйдэммитэ көстөрө.

Гардафур Ратинаттан харабын араарбакка сэргэ хааман иһэрэ.

- Ратина, кыысчааным!

- Ратина, мин тапталаабым! – биир куолаһынан Ратонна уонна Ратэн хаһытыгы түспүттэрэ, көй дыон ортотунан кинизэхэ чугаһы сатыыллара.

Онно киһи харабар бырабыллара, Кисадор күлүү гынан ымайныыра, хара санаалаах Гардафур Фирмантаны кыһылаахтык көрөрө. Кини хайдах курдугуй! Төһө да ханнык эрэ кэмнэ аптаах күүһүн сүтэрдэр, кини феяны албыннаата – уонна хайдах: боростуой

күтэри тутар халкаанынан! Ити кыайынан биллилтэх сеньордар принцкэ тохоло суох хайбал тыллари этэллэрэ, оттон кини эйбэс бэйэлээхтик ол эбэрдэлэри ылар.

Фея аптаах палкатынан далбаатырын кыпта, мустубут норуот харабын ортоугар сааа метаморфоза (кубулуйуу) буолла.

АбалараРатон, биллэн турар, күтэринэн хаалла, ол онугар Ратонна кэрэ бэйэлээх попугайга кубулуйда, Рата – павлинна, Ратана – хааска, бырааттара Ратэ – цапляба, бу да сырыыга ол барахсан табыллыбата: кэннигэр кэрэ куорсун онугар түүтэ суох сыгыннаах күтэр кутуруга ыйана сылдыара. Саамай кылаабынайа: дьон үрдүнэн күөх халлаанна Ратина, кэрэ бэйэлээх холууп буолан, көтө сылдыара.

Санаан көрүн, ити күүтүллүбэтэх кубулуйууган Кисадор принц соһуйбутун?! Хайдах курдук Гардафур оордайбытын?! Процессия кыптымылаахтара – придворнайдар, хамначыттар – бары ах бардылар уонна үп-үрүн горлица кэнниттэн сүүрдүлэр.

Эмискэ хартыына уларыйда.Ратополис кини болуоссатын онугар тула өгтүнэн мастарынан үүннэриллибит күөх хонуу буолла. Тыһыынчанаа ырыаһыт чыычаахтар манна үмүрүстүлэр, сааа аймахтарын эбэрдэлээн, ырыа тойук түһэрдилэр. Оттон бу кэрэ өнөрдөөх куорсуннарыннан кизгэммит дьоллоох Ратонна үөрүүтүттэн мастан – маска көтөр, оттон бэйэтин көрүнүттэн кыбыстыбыт Ратана хаас лапчааннарын ханна да кистиэн булбат.

Ытыктабыллаах дон Рата үйэтин тухары павлин буола сылдыбыт курдук кутуругун веерди түһэрбит, оттон бырааттара барахсан сибигинэйэр:

- Мин куруук табыллыбаппын!

Кэрэ бэйэлээх холууп күөх хонуу үрдүнэн эргийэр, нарыннык сипсийэн эдэр киһи санныгар олорор, уонна кулгаабар сибигинэйэр:

- Мин эйигин таптыбын, мин Ратэным! Таптыбын...

IX

Күндү аабааччыларым, биһиги ханна-ханна тийэн кэллибит? Да, биһиги эмиэ билбэт сирбитигэр-дойдубутугар тийэн кэллибит, оннообор мин бу дойду аатын да билбэппин. Ол эрэри храмнарыннан, тропическай өлгөм үүнүүлээх отторунан – мастарынан, олоор күлүктэрэ күөх халлаанна чуолкайдык көстөллөрүнэн сэрэйдэххэ хайдах эрэ Индияны санатар, оттон олохтоохторо – индустары.

Киирэн кэлэбит караван – сарайга - улахан бэйэлээх шатер, ханнык бабарар айанныкка аана аһабас. Манна Ратон дьинэ кэргэнэ бары мустубуттар. Фея бэйэтин дьонугар, принц өс – саас ситиһэ сатыа диэн, Ратополистан баралларыгар эппитэ, уонна манна аны принци угарылаһар, кыайар күүһү – уобу булуна иликтэринэ төннүбэттэригэр сүбэлээбитэ. Билигин Ратонна, Ратана уонна Ратэ баара-суоба көтөрдөр эрэ буоллахтара!

Да, дьэ кэргэн барыга кэрэ чыычаахтарга кубулуйдулар, арай Ратана эрэйдээххэ табыллыбата, ол иһин кини олбуор иһигэр, үнсэргини – үнсэргини, соботобун күүлэйдиирэ:

- Айабын, мин улахан издээнэ түбэстим. Түргэн форель, ытыктабыллаах күтэр бары хааска кубулуйдулар, боростуой, дьээ хааһыгар! Хайа бабарар кэмнэ кинилэри хоолдуктарың быһа эрийэн, каштаны симэн баран, духовкаба буһарыахтарың сөп.

Кыратык тохтуу түһэн баран, кини үө тыыммыга, ол кэннэ эбии хараастыылаахтык:

- Ким билэр, итинник санаа мин кэргэнин төбөтүгэр охсуллан ааһара дуу... Кини билигин миигин, бука, абааһы көрөрө буолуо! Кырдык даһаны, санаан көрүөххэ сөп дуо, итинник боччумнаах павлин, мин курдук акаары хааһы убаастыан сөп дуо? Муң саатар, индюк буолбатах буоллабым! Суох, маннык көрүһүмүнэн мин кэргэммэр наадата суохпун.

Сотору кэминэн кини ити саарбахтааһына бигэргэтиллибитэ. Кэтэх олбуорга бэрдимсик Рата, кырасыабай павлин көстүбүттэрэ. Кини араас өһүнэн оонһуур көбүлүнэн, хайдах эрэ кыһыл көмүһүнэн, араас күндү таастарынан симэммит куорсунарчынан илгистэрэ, ол кэннэ хойуу, сиздэрэй кутуругун тэнитэрэ, хайдах эрэ кустук араас өһүнэн оонһуур солко веер курдук көстөрө. Биллэн турар, итинник кырасыабай көтөр ханнык эрэ сизэрэй түүлээх, борон куорсунаах хааска болбомтотун суруо дуо? Кинилэр икки ардыларыгар маннык кэпсэтин табыста:

- Мин күндү Ратам!

- Ким мин ааптын ааттырый?

- Мин.

- Хаас дуо?

- Да, эн Ратанан!

- Фи, туох дьаабытай! Миигин олох тыгытыма!

Бэрдимсийини акаары быһыы үөскэтэр. Улахамсыйыы хаһан бабарар акаары буолуу бэлиэтэ, оттон онуоха холбурунан кини хаһаайына буолар. Оттон повар хаһаайката Ратонна, бэйэтин кэргэнин абааһы көрөрүн кистиин да сатаабат этэ....

Да, бу кини, илэ бэйэтинэн - кэргэнин, кыһынын уонна кини кэргэн тахсыахтаах эдэр киһитинин. Ону кытта дьоло суох бырааттара Ратэ арыаллаах тийээн кэллэ.

Хайдахтаах курдук кэрэний Ратина – кэрэчээн сизэрэй күөхтүһү түүлээх кыһыл көмүс күөмэйдээх уонна кыһыллыны түөстээх! Хас биридин кыһатыгар маһан бээтинэ курдук кылбачыйар – хараххын кыһан араарбакын! Ратэн холуубунан кизн туттар, таптыыр, оттон кини нарыннык Ратэны тула көтө сылдьан сипсийэр.

Абалара Ратон, баттыкка уйдаран, эмиэ кыһыһынан киэн тутта көрөр. Да, кини кырдьык олус кэрэ! Ол эрээри Ратонна бэйэтин кыһыһыттан итэбэһэ суох кырасаабыссанан аабынара. Барыны бары кырдьыгынан айар айылба барахсан мээнэбэ киини попугайга кубултуо дуо? Ратонна тохтоло суох сыбыргыыр, ардыгар үтүөмсүйэн бэйэтин көрүмүэхтиир, онтуунан ытыктабыллаах Ратаба кунүү чувствотын күүһүрдэрэ. Көрүөххэ наада, кини күн диэки эргилиннэбинэ моонньугар баар түүтэ ордук чабылхайдык күлүмнүүрүн, оттон куорсунарнын тэниттэбинэ, олоҕо араас күөхтүгү өмүтүнэн долгуннуралларын бары олус кэрэхсиктээрин билэр этэ! Да, кини кырдьык илиини попугайдар ортолоругар биер саамай кырасаабайдара.

- Дьэ, мин сэгэттэйим, дьылбаһынан астынаһын дуо? - Ратон ыйытар.

- Мин эйиэхэ сэгэттэй буолбатахпын! – холустук Ратонна хардарар. – Саһаһын саһылаан саһараргар көрдөһөбүн, биһиги икки ардыбытыгар баар дистанцияны тутус.

- Итини эн бэйэн кэргэнэр этэбин дуо?

- Күтэр хаһаһныттан попугайга кэргэн буолбутай? Эн олох өйгүттэн тахсан эрэбин быһыылаах, барахсан! – Ратонна өссө ордук дьоһумсууан үлүннэ.

Павлин да киниэхэ иннин биэрбэтэ.

Онно Ратон эйбэстик хамначчытыгар мичээрдээтэ, онтуката кини харабар олох аллара түһэн хаалла, кини хаас эрэ буоллаба дии.

«Ах, дьахталлар, дьахталлар, - кини иһигэр санаата, - хайдах курдук түргэнник улахамсыйыттан эһиги төбөбүт эргийэрий...»

Ити кэмнэ бырааттара Ратэ тугу гынарай? Биһиги билэбит. Кини эмиэ табыллыбатаба. Эмиэ да Мерлан кутуруктаах күтэр этэ, оттон билигин кыса кутуруктаах цалпа буолла! Ама инникитин эмиэ итинник салбана туруо дуо? Кини бары цалпылар курдук күн уотугар хара сураһыннардаах үрүн түөһүн мөтөтөн, борон өһнөөх бэскитин санаарбаабытты кэбис гыннара – гыннара, олбуор муһунгар анар атабар турар этэ.

Дьэ кэргэн дойдуну үөрэтэр сыалтаа, айаннарын салгыырга быһаарбыттар, ол эрээри Ратонна уонна Рата бэйэлэрин көрүнэллэриттэн олох орпот этилэр, киһилэри кэрэ айылба интэриһиргээт этэ, оттон куораттар, селолар – интэриһиргэтэллэрэ: онно киһилэр бэйэлэрин кэрэлэрин толору көрдөрүөхтэрин сөп этэ.

Сирдьыт – индус чугаһаан кэлбитэ уонна бэйэтин өмөтүн эппитэ.

- Табаарыс, - Ратон киниэхэ туһаайан, - биһиэхэ бэйэн дойдун саамай кэрэ мистээлэрин көрдөр.

- Бастатан туран, - индус кэпсээнин саһалаабыта, - мин эһиэхэ аарыма улахан дьикти кумах куйаар сфинксын көрдөрүөм этэ.

- Кумах куйаар... - сэгээбитни ымах гыммыга Ратонна.

- Биһиги кумах куйаарынан хаамаары манна кэлбэтэхпит, - киһини Рата өйөөбүтэ.

- О! – сана алайбыта сирдьит. – Оттон сфинкс бырааһынныга чугаһаан эрэр, онон сфинкска сүгүрүйэ аан дойду араас муннуктарыттан киһи бөбө тобуоруйуо.

Итини эрэ этиэ кэрэх, кизмстик көтөрдөр айанна туга сөбүлэспиттэрэ. Оттон эдэр Ратинаба уонна киһи кэргэн тахсар эдэр киһитигэр син биир этэ, ханна да бараллара - биһиргэ эрэ буоллуннар. Оттон бырааттара Ратэбэ уонна хамначыт Ратанаба кумах куйаар сөп түбэхэр этэ: оно атын харакхартан кистэниэххэ сөп этэ.

- Айанна! – Ратонна эппитэ.

- Айанна! – сирдьит индус хабан ылбыта.

Дьыэ кэргэн караван – сарайдарын хаалларбыттара, киһилэр олох да билбэтэхтэрэ, сирдьитинэн куһабан санаалаах Гардафур илэ бэйэтинэн буоларын, ол курдук индийскэй таһас киһини киһи олох билбэт гына уларыппыт этэ. Оттон Гардафур эмиэ биир угаайылаах санаалаах этэ.

Х

О, хайдахтаах курдук улууканнаах сфинкс киһилэр харахтарыгар көһүннэ! Киһи аатырар Египет киһинээбэр өссө сүдү эбит! Биһиги сфинксытын Ромирадур диэн аатгыыллар уонна дьон – сэргэ киһини аан дойду ахсыс дьикитигинэн аатгыыллар.

Санаан кэбиһин хойуу ойуурунан тулаламмыт хочону. Сабахха ыраах, куруук хаарынан бүрүллүбүт хайалар төбөлөрүн, оттон хочо ортотугар аарыма улахан мыраамар таастан оноһуллубут дьикти күтүр - бисэ сүүсчэкэ фут уһуннаах, сүүсчэкэ фут – кэтиттээх, анардас төбөтө сиртэн абыс уон фут үрдүктээх. Киһи төбөтүн киһи туттубуттуу өрө көтөбөн, икки иһики баппабайдарын үрүт үрдүгэр ууран, сийин ууннаран, күөх хонууга булгуннаах курдук сытар. Сфинкс көрүңэ, эмиэ киһи атын сфинкстэр курдук, тыһыынчанаан сылларга кыайан өйдөмөт таабырын буолан, туох эрэ дьиктини кистээн сытар курдуга. Баппабайдарын икки ардыларынан - киһини аан, иһирдэ кирилизестэр харахтарыгар, кулгаахтарыгар, муннугар онтон өссө үөһэ - баттахтарыгар тизрэллэр.

Бу аарыма дьикти күтүр төһө улаханан санаан көрүң: уон киһи холкугук харабын иһигэр, отут киһи – кулгаабын көндөйүгэр, түөрт уон киһи - муннун көндөйүгэр, алта уон киһи - айабын иһигэр, сүүсчэкэ киһи . джунгли курдук хойуу ,баттабын быһыһыгар көнүл батыан сөп. Танараһын кэриирдьиттэр сфинкска куруук кэллэлэр, ол киниттэн тугу эрэ ыйытаары буолбатах – киһи «сыһа этиэм диэн» кимизэх да эппизттээбэт - киһинэх син биир. Улуу күөлэр арыларыгар баар сибэтиэй Карлга кэллэлэрин курдук, көннөрү көрөөрү дьулуһаллар.

Көнүллээн эрэ, мин күндү аабааччыларым, киһи-аймах генийин аатырдыбыт, ити дьикти күтүрү ойуулааһынна наһаа тохтообоппор. Египет пирамидалара да, Вавилон

ийнани турар садтара да, Родос арыга баар аатырар, баарабай статуя да, Александрийской маяк да, Эйфель башнята да кинини кытта тэжнэхэ да сатаабаттар! Хайнан эрэ географтар Ромирадур сфинкс баар дойдутугар тийиэхтэрэ, оччобо эниги да ыншалананыгыгар киниэхэ сылдыяххыгт дии саныбын .

Гардафур, араана, географияны үчүгэйдик билэр быһыылааба, ол иһин Ратон дыо көргэниң чуо сфинкскэ абалбыта. Ханнык да бырааныннык, биллэн турар, суох этэ, дыон-сөрүг тобуорууһута эмиз суоба. Сама обуруктаах былааны кини Кисадор принци кытта тобулбуттара. Кисадор сүүсчэкэ гвардеецтары кытта айанныыттары чугас ырааныыаба күүтэрэ. Ратон дыо көргэнэ сфинкс иһигэр киридэ да, тута кини илиитигэр түбэһиэхтэбэ, оччобо ханнык да күүс , сүүсчэкэ саллаат илиититтэн бу абыйах көтөрү, күтэри уонна эдэр кинини кыайан куоттарбат диин этэ.

Принц тохтоло суох төгөрү-гаары хаамыталыыра. Ратинагтан сылтаан тоһолөөх элбэк былааннара туолбатабай! Гардафур аптаах күүһүтэн сарбыллыбатаба буоллар, кинилэр кырысытаах дыо көргэнтэн иэстэбиэх этилэр. Хайдах курдук хомолтолообуй, колдун аптаах күүһэ суоба! Эссө абыйах нэдиэлэ! Ол эрэри бу сырыыга барыта төлкүйдэмыта. Ратина дабаны, кини чугас дыоно дабаны бу угаайыттан кыайан куотуохтара суоба.

Кэминэ кэнэбэс кыра бөлөх дыон иһэллэрэ көһүннэ, принц буйуттарыгар бэлэмнэнэргэ бирикээстэтэ.

XI

Абалара Ратон төһө да ыарытыыарын иһин балаача эрчимнээхтик хааман иһэрэ. Холууп аргыһыдык салгына эгийэрэ, ардыгар Ратэн санныгар түһэн олороро.һүтэлиирэ. Попугай, үөһэттэн кини көрүһүн көрөн сөхпүт дыону көрөөрү ,мастан маска түһүтэлиирэ . Павлин кутуругун харыстаан, сэрэхтээхтик кумуччу туппуг, отгон Ратана мөдөөттүк бэйэтин кэтит ыгыс курдук атахтарынан иһэннээн хаамара. Барыларыттан кэнники, гүмсүн сүрүбэлдээбиттии аллара туттан, күтэр кутуруктаах цапля соһулдан иһэрэ. Кини кутуругун сизбигэр симэ сатыыра, (ол эбэтэр кынатын анныгар кыбыга) да, онтуката табыллыбата этэ, тобо диэтэххэ, кутуруга олус кылгас этэ.

Дыо айанныыттар сфинкскэ чугаһаан кэллилэр. Маннык дыкитини кинилэр урут хаһан да көрбөгөхтөрө, онон бары сөбөн-махтайан таалан турдулар, арай киэмсик попугай Ратонна уонна павлин Рата эрэ тохтоло суох сирдыит индустан эрэннэрбит кэмэ суох элбэх көрөөччүлэри ыйытталар этэ.

- Хайдах үөһэ кирири аанна ыттабыт да- кини улуу күтүр төбөтүгэр баар, – колдун этэр. – Эниги тута дыон бөлөбүн үрдүнэн буолуоххуг ,уонна эниги төһө эрэ элбэх лыс гухары эргиччи үчүгэйдик көстүөххүт.

- Оттон түргэнник онно барыахха!

- Барабыт!

Кинилэр, тугу да сэрэйбэккэ, иһирдьэ киридилэр. Ким дабаны сирдьиттэрэ таһырдыа хаалбытын уонна кириин ааны кинилэр киирээтэрин кытта сабан кэбиспитин бэлиэтин көрбөтө.

Иһирдьэ борук-сорук. Сырдык тахсар кирилисэ устатынан баар истиэнэбэ үүттэммит кыра хайбаастарынан эрэ киирэрэ. Абыйах мүнүүтэнэн ажалара Ратон сфинкс уостарын икки ардынан хаамыталыы сылдыара, Ратонна үгэһинэн, кизэмсийэ – кизэмсийэ, сфинкс муннун устун көтөрө, оттон Рата, аарыма мыраамар сүүскэ ыттан, күнү хаххалыырдыы кэрэ кутуругун сараппытэтэ.

Эдэр тапталлаахтар Ратэн уонна Ратина, уна кулгаах ихигэр киирэн сэргэ олорон бэйэ – бэйэлэригэр таптал истин тылларын сибигинэйэр этилэр.

Ратана, кини боростуой түүтүн – өнүн ким да бэлиэтин көрбөтүн диэн, уна харах иһигэр, оттон ханас харах иһигэр, бэйэтин кырыыстаах кутуругун кистирилли бырааттара Ратэ сасыт этэ.

Хайа да өттүгүн дьарааха диэри көстөр, дыкти көстүүнэн астыныахха сөп этэ. Күн-дьыл да табыллан эриэккэс этэ: халлаанна биир да былыт суоба, сиргэ – кыра да туман. Эмискэ тыа сабатыгар ханнык эрэ харана бөлөх көһүннэ. Кини сфинкс диэки иһэрэ, чугаһаан, улаатан испитэ. Бабар ити Ромирадур сфинкскэ иһэр кэриирдьит – танаһаһыттар буолуо дуу?...

Суох! Дьоннор саабылалаах, пикалардаах, онобостордоох, арбалеттардаах этилэр уонна халын кэккэнэн иһэллэрэ - кинилэр чаччы тугу эрэ куһаҕаны оноруохтаахтарын кэпсиир курдуга. Эмискэ айанныттар ити сэрииниттэри баһылаан иһэр принц Кисадору уонна индийскэй танаһын, симэбин устубут колдун Гардафур биллилэр. Эрдээхтэр дыт тоххоха түбэспиттэрин өйдөөтүлэр. Кынаттаахтар эрэ быһанар кыахтаахтар.

- Көт, тапталлаабым, Ратина, көт! – хаһытаата Ратэн. – Мин сөботобун биһиги өсгөөхтөрбүтүн көрсүөм.

- Хайдах эйигин бырабыахпыный? Суох, туох да иһин сагаммат! – Ратина утарыласта.

Эмиз да оннук – онобос хайдах бабарар холубу табыан сөп. Иһирдьэ хаалар сөп курдук буолан тахсар: бабар кистэлэн тахсар сири булуохтара уонна саһыахтара. Ратэнна боростуой, бары улуу идеялар курдук санаа төбөтүгэр киирдэ: киирэр ааны иһиттэн бүөлүүххэ! Кинилэр оннук онордунлар, Оруобуна олох кэмигэр: принц Кисадор уонна Гардафур сэрииниттэрин кытта сфинкстэн олох абыйах хаамылаах сиргэ кэлэн тохтоотулар уонна билиэнийдэригэр бэринэллэригэр эттилэр.

Хардатын «Суох» диэн булгуччулаах саһаны иһиттилэр.

Сэрииниттэр аанна ыстаннылар уонна улахан таастарынан тарааннаатылар. Аан сотору алдыаныаба биллэн барда.

Дэ бу чэлчэки былт сфинкс үрдүнэн көһүннэ, оттон кини ааһарыгар бары фея Фирмантаны көрө түстүлэр. Соһуйан хаалбыт сэрин төттөрү чутуйда. Ол эрэри Гардафур кинилэри эмиз кимэн киирэргэ дыһайда. Элбэх таас охсуутун киирэр аан тулуйбата, алдыныах курдук буолла.

Фея аптаах палочкатынан далбаатаата. Аан аһылынна, Сфинкс иһиттэн тигр, эһ пантера кыыллар сэриниһитэргэ угары ыстаннылар. Үс эйэлээх көгөрдөр ити адырба кыылларга кубулуйбуттар: Ратонна – аранас тигргэ, Рата - арбайбыт түүлээх, сыты тынырахтаардаах эһэбэ, Ратана - суостаах, сибилегин ыстанарга бэлэм пантераба.

Оттон Ратина? Кини дыкити кэрэ көстүүлээх, хамсаныылаах лань – табаба, оттон бырааттара Ратэ – өсүөлгэ, маныха киниэхэ дьылбата эмиз кинини аһымматах : өсүөлгэ куһабан бабайыгык, олох сиргэ тийэ сыһыах, цапля кутуруга ыйана сылдыра. Аан дойдуга анаан табыллыбаттар баар буолаллар эбит!

Адырба кыыллары көрөөт, сэриниһитэр куотар аакка бардылар. Барыларыттан иһинки, тыаны Кисадор Гардафурдуун былдыастылар: кинилэр адырба кыыллар аһылыктара буолуохтарын бабарбатахтара.

Ол эрэн, принц уонна колдун тыба диэри тийбит буоллахтарына, сэриниһитэр иһинилэрин адырба кыыллар күөйэ сүүрбүттэрэ – оһон кинилэр сфинкс иһигэр киирэргэ күһүллиттэрэ. уонна кирилизэстэр устун мээһэ сүүрбүттэрэ.

Быһһаны да үчүгэи абалбатаба. Фирманта эмиз аптаах палочкатынан далбаатаабыта, онно ынырык ырдыгынааһын тулаларын толорбута: сфинкс тыыннаах хахайга кубулуйбута, өссө хайдахтаах! Сизлэ өрө турбут, харахтарыттан чабылбан чабыллыара, айахтарын киэһник атан - сабан, сэриниһитэри тийһинэн үлтүрүтэ ыстыыра.

Фея сиргэ ыстанан түспүтэ. Тигр, эһэ, пантера, кини атабын анныгар дрессировщик хамаандалыыр циркэ кыылларын курдук , кини атабын анныгар сытынан көбиспиттэрэ.

Иһинник, таастан чочуллубут сфинкс Ромирадур хахайга кубулуйбута.

XII

Биримэ ааспыта, Ратон дыэ кэргэнэ абаларыттан урагылара бары киһиэхэ кубулуйбуттара. Абалара подагра ыарыгыттан күтэринэн хаалбыта. Атына эбитэ буоллар, табыллыбатах дьылбатыттан суланыа этэ,оттон кини муударай бөлөһүөк мичээрдиэрэ эрэ. «Мин дьоллоохпун, мизэх баар үөрүйэхтэрбин уларыппаппынан», - диэрэ кини. Дьэ, кырдык абалара Ратон күтэринэн хаалбыта, ол эрэн кини билигин баай сеньор этэ. Кэргэнэ эргэ сыр төбөтүгэр баар Ратополиска олоруон бабарбатаба, оһон кинилэр билибэт королевство столицатыгар, сизэрэй оһоһуулаах дыбарыаска көспүттэрэ. Сэмэй майгылаах кырдыбас Ратон сана дыбарыаска кута-сүрэ наһаа тохтообот этэ, оттон улаатымсык кэргэнэ оннук буолбатах этэ Кини билигин герцогиня аатын сүгэрэ. Эһиги көрүөххүт этэ, кини хайдах туттан-хаптан дыбарыас саалаларынан

үгүс элбэх сизркилэлэргэ көрүнэ- көрүнэ хаамыталырын, мэктиэтигэр кини наһаа элбэхтик көрүнэриттэн сизркилэлэр өлбөөрбүккэ дылылар.

Биир күн герцог Ратон түүтүн-өнүн тараанан, ыраастанан, имэринэн кизргэммитэ, оттон герцогиня этнэхтэн сиздэрэй танаaska сууламмыта. Кини, араас оһуордардаах танастан тигиллибит былаачыйатыгар араас танаастар: баархат, крепдешин, чараас газ, плюш, сатин, муар бары сатабыллаахтык тигиллибиттэр этэ. Маастардар корсетын Генрих II эпохатын матыбынан тикпиттэрэ, оттон эризккэс, тоһолобор тийэр грени араас тааһынан, сапфирынан чөмчүүгүнэн тикпиттэрэ. Ити трен кинизхэ урут баар. дыахтарга кубулуйуор диэри илдэ сылдыбыт, кутуругун солбуйара. Бриллианнар да, синньигэс куруһубалар, кизн хонуулаах сэлээппэлэр да умнууга хаалбатахтара. Быһатын эттэххэ, герцогиня саамай муодунай танаастары тайныбыта.

Эһиги ыйытыаххыг, дыэ кини тобо наһаа кизргэннэ? Тобо диэтэххэ, дыбарыас таһаратын дыэтигэр кэрэчээн Ратина уонна кинээс Ратэн(тешатыгар сөп түбөһэрдии кини титулун ситиспитэ) кэргэнни буолууларын сизэрэ – туома буолуохтаах. Кини ити титулу хайдах ситистэ? Княжествоны атыыласта! Княжестволар атыыга арыый чэпчээтэллэр да, син биир, биллэн турар, ыарахаттар. Эһиги өйдүүргүт буолуо, Ратина - устрица раковина тын иһигэр баар чөмчүүк тааһы булбутун, кини онтукатын атыылаабыта. Кини хас эмэ мөдүйүөннэ турара!

Онон Ратэн байбыта. Эһиги кини баайа кинизхэ туох эмэ уларыйыны оһорбута буолуо диэмэн. Кинээс кэргэн ылар кыһа, княгиня буолуохтаах, герцог кыһа, нарын табаттан кыыска кубулуйан да баран, урукку кэрэ көстүүтүн, майгытын уларыпатаба, ол иһин Ратэн кинизхэ таптала убараабатаба, төттөрүгүн өссө күүһүрбүгэ. Кини үрүн сүктэр флюндоранжынан кизргэтиллибит былаачыйатыгар хайдах курдук кэрэ этэй!

Сыбаайбаба, биллэн турар фся Фирмантаны ыһырбыттара. Кинигэ суох маннык тэрээһин олох да ытыллыа суоба этэ!

Оттон дыэ кэргэн атын дыонун кытта туох буолбугай? Холобур Рата биллэр – көстөр политической деятель буолбута. Кини сенатор оннун ыларыгар чэпчэки сыаналаах дыһун көстүүлээх бүрүүкэ комплега наада буолбутугар урукку поварын фрагын тизэрэ өттүнэн тиктэрбитэ.

Дьоллоох Ратана билигин дыһуннаах дама уонна кэргэнин туохха барытыгар арыаллыыр, кини кэргэнин урукку сырыыларын бырастыы гиммыта ыраатта, онон кэргэнэ билигин бүтүннүү дыахтарын илиитигэр баар. Рата оннообор кэргэнин ардыгар кинини тула көтөр дыһуннаах сеньордарга күнүүдүүр да курдук.

Оттон бырааттара Ратэ, сибилигин абай киирэн кэлиэ, оччобо эһиги бэйэбит корүүххүт.

Владдыттар сырдык сандаарыччы тыкпыт, араас сибэки минньигэс сытынан туолбут, сыаналаах мизэлинэн туруоруллубут уонна оннук сатабыллаахтык кизргэтиллибит. (биһиги кэммитигэр ону сатаабаттар даһаны) саалаба муһунулар.

Королевство араас муннуктарыттан дьонуннаах дамалар, тойоттор кэлитэлээн истилэр: кинилэр бу тэрээһиниэ кыттыылара - эдэр дьонно Рагэба уонна Ратинаба улахан чинэ этэ. Тэрээһин өрөгөйдөөх музыкага оонньоото. Муестубуг дьон кэккэтэ танара дьэстии диэки барда. Ыалдьыттар наһаа элбэх буоланнар, танара дьэстигэр киирэргэ сыалай чаас наада буолла.

Ынырылыахтар бүтэһик кэккэлэригэр кыраһыабай бэйэлээх эдэр киһи хааман иһэрэ: олох харгынаттан түспүт курдуга: кыһыл көмүс сабынан тигилибит придворнай плаһын кэппит , куорсуннаах сэлээпэтэ хас хамнаннабын аайы күөгэмниирэ. Маркиз дьэ кэргэн чийин тугунан да кэспэтэбэ, киһи наһаа үчүгэйдик көстөрө, тонхоннуура, араас элбэх истин тыллар кини аатыгар араас өттүттэн кутуллара. Ратэ игилэри олус сэмэйдик истэрэ, ол эрэри кини сирэйигэр курус санаа биллэрэ, онон да буолуо уол көнүллүк туттубат этэ. Ким эмэ чугаһаан кэлэн кэпсэттэбинэ, киһи умса көрөрө уонна харабын туора көрөрө. Ол тобо? Киһи атыттары кытта тэннэх буолбата дуо, биллэр- көстөр дьону кытта тэннэстэ дии? Бу киһи олус сиздэрэй кортеһынан оргууй дьонуннаахтык туттан иһэр, бу салон муннугар тийдэ, эргилинэ уонна... О, иэдээн! Тананы инээһинигэр уһун плаһын аннынан хара кырыыстаах өсүөл кутуруга көһүннэ! Уол мээне кисти сатыыр да, киһи итинтэн хаһан да босхолонор кыба суох быһылыах!

Дьэ итинник, мин күндү аабааччыларым, олоххун куһабаннык сабалыан да, онтон үтүө суолга тахсар ыарахаттарлаах. Бырааттара билигин киһи буолбута, саамай үрдүк кэрдиискэ табыста. Онон салгы уларыыы кэрдийһин барбат. Кутуруга киэргэл буолан, олобун бүтэһик күннэригэр диэри сылдыа.

Бырааттара Ратэ барарсан!

XIII

Бэйэ-бэйэлэригэр ананан айыллыбыт кинээс Ратэн уонна княгиня Ратина сыбаайбалара олус үчүгэйдик энкилэ суох ааспыта, онуоха икки эдэр дьон достуойунай да этилэр. Танара дьэститтэн кортежтар барбыт бэрээдэктэринэн төннүбүттэрэ. Оттон ынырылыахтар сирэйдэригэр общество үрдүк дьонугар сыһыаннаах үтүө санааны аабыахха сөбө. Өскө санаан көрдөххө ити дьон бары бэрдимсик дьон этилэр: бастаан кинилэр туох да мэйинтэ суох моллюскалар, онтон өйө -санаата суох балыктар, онтон туох да толкуйа суох түөрт атахтаахтар этилэр. Ол эрэн үтүө майгыга – сигилигэ сии биир историяба, географияба үөрэнэр курдук үөрэниэххэ сөп. Ол эрэн бэйэ уруккутун билэр буолан баран, бэйэни арыый сэмэйдик туттуохха баара, онтон аан дойду дьоно гүһалаах эрэ хаалыахтар этэ.

Кэргэнни буолуу сирин-туомун кэннигиттэн дыбарыас улахан саалатыгар бэртээхэй остуол тартылар. Өскөтүн ыалдьыттары саамай сатабыллаахтык астыыр ити кэм повардарынан бэлэмнэммит амброзиянан, Олимп умуһахтарыттан абалылыбыт нектардарынан күндүлээбиттэрэ диэтэххэ, - ол аата тугу да эппэтэх курдук. Бырааһыннык кэрэчээн баядеркалар уонна араб үккүүһүттэрин толорууларыгар улахан баалынан гүмүктэннэ.

Үгэс быһыытынан баалы саһа кэргэнниһэр арийдылар. Кинилэр кэниһэрэрттэн майнайгы кадрилиһа герцогиня Ратонна биллэр королевскай төрүттээх сеньораны кытта илии – илииһэрэрттэн ылсан бардылар. Сеньор Рата посол кэргэнин ыһырда, оттон Ратана Улуу көрбүөччү быраатын кытта үһкүүлээтэ.

Оттон бырааттара Ратэ, өргө диэри дамаларга чугаһырыттан симиттэрэ, тийэбэр эр хаанын ылыһна, онон кэрэ бэйэлээх княжна маркиһы кытта вальстаан эргичинээтэ. Ратэ кутуругун, дыахталлар быһааччыһаларын шлейфин илиилэрэниэн туталларын курдук, тута сатаата да, ол эрээри эмискэ эргийиһигэ кутуруга илиититтэн мүччү баран, чыпчачайынан охсор курдук үһкүүлүү сылдыар дыону охсон, сорохтор онтон сылтаан охтон да түһэллэрэ. Тийэбэр, Ратэ бэйэтин биһиргэ үһкүүлүүр кыһыһнаан кытта обуннулар.

Охтубутттан уһан түспүт даманы саалаттан илиилэрэигэр көтөбөн илтиһэр, оттон мэлдьи табыллыбат кавалер саатыттан икки атабынан куотта. Итинник көрүдүүс көстүүнэн баал түмүктэннэ. Бырааһыннык фейерверин фонтана халлаанна өрө уһуууаан табыста. Ол кэниэ ыалдыттар аргыһый дыһэлэрэигэр тарбастиһар.

XIV

Кинээс Ратэн уонна княгиня Ратина утуйар хосторо, биллэн турар, дыбарыас саамай үчүгэй хоһо этэ – кинээс ити хоһу бэйэтэ, мантан антах кини бэйэтин бас билиһигэр киһирэр күндү малы уураһ холбуһа курдук, талан ылбыта.

Сотору манна үөрүүлээх быһыһа эдэр кэргэнниһэрэ абалыахтара.

Оттон кинилэр кэлэ иликтэринэ, хоско икки куһабан санаалаах сизэхситтэр киһирбиттэрэ – принц Кисадор уонна колдун Гардафур, эһиги арааһа, таайбыккыт да буолоу.

Кинилэр кэпсэтиһэрэин истиэһин.

- Гардафур тугу эрэннэрбиһкин өйдүүгүн дуо?

- Да, принц билиһин баһас эйиэхэ анаан Ратинаны уорары туох да мэйһидиэн табыллыбат.

- Өскөтүн Ратина Кисадор принцессата буоллабыһа, кини онтон олох кэмсиниэ суоһа!

- Мин эмиз оннук саныһын.

- Эн бүгүн табылларбытыгар биһэ эрэнэһин дуо?

- Бэйэн да санаан көр, - Гардафур чаһытын көрөр, - үс мүнүүтэниэн мин хаттаан аптаах күүспүн ылыам, оччоһо Фирманта феяттан итэһэһэ суох аптаах күүстэниэм. Кини ити дыһэ кэргэни дыһно кубулуппута, оттон мин төттөрү кыһыларга кубулутуом!

- Дьэ, эриэккэс да буолуо! Олох Ратэн уонна Ратина кыра да түгэннэ хоско бэйэлэрэ эрэ хаалыа суохтаахтар.

- Туох да иһин! Мин аптаах күүһүм кинилэр бу хоско кириилдэригэр тиллэн кэлиэхтээх!

- Төһө хаалла күүтэрбит?

- Икки мүнүүтэ...

- Бу кинилэр! – принц сана аллайда.

- Мин кабинекка саһыам. – Гардафур сибигинэйдэ. - уонна биримэмтэ кэлиэбинэ тахсыам. Оттон эн , принц, аан кэниигэр тур уонна ааны аһыма. «Эн чааһын кэллэ, Ратэн» диин хаһыаны истиэххэр диири.

- Сөбүлэстибит! Олус көрдөһөбүн, мин утарылаһааччыбын олох аһыныма...

- Миигинэн астыныаң, үрдүк сололоох!

Дьэ маннык иэдээн убаастабыллаах Ратэннарга суоһуура, оттон кинилэр принц уонна колдун олох чугас баалларын сэрэйбэт да этилэр.

XV

Эдэр кэргэнниилэр утууар хосторугар герцог уонна герцогиня арыаллааһынынан кэлбиттэрэ. Фирманта фея эмиз кинилэри кытта баара. Кини эдэр кэргэнниилэртэи, кинилэр тапталларын харыстаан, харабын араарбат этэ. Туох эрэ кинини долгутара: ол Гардафурга аптаах күүһэ субу абай төннүөхтээбэ буолар. Кырдык, кини да, принц да бу эргин көстүбэтэхтэрэ ыраатта, ким билэр, кинилэр тугу толкуйдууларын...

Ратана эмиз манна баара, эдэр хаһаайкатыгар көмөлөһөөрү, өссө бырааттара Ратэ, төһө да сүрэбэ бу ыарахан дьылбаны ылымматар – кини таптыыр кыһа атын киһи кэргэнэ буолла.

Фирманта фея дыбыан аннын көрдө, түннүк сабыыларын сыбарытта: хара санаалаах Гардафур ханна эмэ саспата дуо? Ким да суох. Кини эдэр кэргэнниилэргэ дьолу бабаран эргиллэн эрдэбинэ, хаһы иһилиниэ:

- Эрдэ үөрэбит!

Утууар хоско үөрбүт-көппүт илиитигэр аптаах палочкатын туппутунан, Гардафур көтөн түстэ.

Кыл түгэнэ бары өмүттэн турдулар, феяны төгүрүйэн кэбистилэр. Уонна аргыйы, харахтарын колдунтан араарбакка эрэ, аан диэки сыбарыннаатылар.

- Фирманта! – Гардафур уордаах куолаһа сатараата. – Эн аптаах күүскүн барытын тутунун уонна билигин тугу да гынар кыабың суох. Мин урукку аптаах күүскүн сана төннөрдүм!

Кини аптаах палочката иһиирэ-иһиирэ, улахан кыахтаах тыыннаах кыыл курдук, салгына тугу эрэ ойуулаата.

Бары фся күүһэ эстэн эрэрин өйдөөтүлэр, ол аата аны кубулуйар кыахтара суоба ойдонно.

- Дьэ дуо! – колдун өрөгөйдөөтө. – Эн ити кыра ычалаахтары дьонно кубулуппутун, отгон мин кинилэри кыылга кубулутоом!

- Аһын даа! Аһын! – Ратина илиитин уунан көрдөстө.

- Туох да иһин – суох! Мин палочкам майнай кими таарыйар да, ол – эбисийээнэбэ кубулуйуо!

Ынырык ыар тыллар! Гардафур, элиэ курдук, дьонно чугаһаата, оттон кинилэр, куоган, үрүө – тараа ыстаннылар. Көрүүххүт этэ, кинилэр хайдах хос иһигэр, тахсар аан көрдөөн, булумахтаспыттарын, ааннар бары сабыылаах этилэр. Ратэн тапталаабын бэйэтин күөнүңнэ, бэйэтигэр тирээбит кутталы аахсыбакка, хаххалы сатаабыта.

- Оттон эйигин эдэр кыраһыабай киһиэ, сотору Ратина көрөрүттэн сиргэнэр буолуо.- дьэн кэрээһэ суох Гардафур саамыта.

Эдэр кэргэн тахсар кыыс ийэтин илиитигэр унан түспүтэ. Ратэн аанна ыстаммыта да, Гардафур суолу бүөлүү турбута.

- Эн уочаратын кэлиэ, Ратэн! – колдун аптаах палочкатынан, шпаганан охсор курдук далбаатаабыта...

Эмискэ аан аһылла түспүтэ да, хоско принц сүүрэн кирибитэ. Колдун далбаатаабытыгар, Ратэнна аанаммыт, аптаах палочка кинини таарыйбыт этэ, онон ити гүөһү тута. Кисадор дьаабы куһабын дьүһүннээх шимпанзе эбисийээнэбэ кубулуйда.

Санаан да көрүн, куруук бэйэтин кыраһыабай көрүнүөнэ киэн туттар Кисадор эмискэ тобугун ааһа түһэр уһун илинлээх, кэтит хаптачы баттаммыт курдук муруннаах, бүтүһүүтэ түүнэн бүрүлүбүт улахан бабайы эбисийээнэ буолбутун! Принц сиркилээбэ харабын эргилиннэрдэ, ол кэһиэ ынырык хаһыы кини түөһүттэн ыгыллан табыста да, кини Гардафур у бэйэтин улахан баппабынан моонньугар саба түстэ уонна тыннын хаайан, өлөрөн кэбистэ.

Эмискэ, остуоруйаба буоларын курдук, сир хайа барар курдук буолла, онтон буруо уонна уот табыста да, Гардафур аллара түһэн сүтэн хаалла. Оттон Кисадор киэн ыстанынан, бэйэтин сана «аймахтарыгар» тыа диэки ыстанна.

XVI

Ким да остуоруйабыт киһи өйүн-санаатын уоскутар, үрдүк күннээх ыраас халлаантан харабы сымнатар, араас кэрэ ырыалаах чыычаах санагынан кулгаабы үөрдэр

кэрэ айыбалаах хонууга көрдөөх бырааһынньыгынан түм үктэммитэ дигтэхпинэ соһуйбата буолуо.

Ратон дьэ кэргэнэ билигин Гардафуртан да, принцтэн да кутгаммат, Гардафуру Кисадор тыынын хаайан өлөрбүтэ - онон кинилэр туюхтан да долгуйбакка, дьоллоох олохторунан астына олоруохтарын сөп. Өнуоха эбии Фирманта фея кинилэри таптыыр уонна куруутун араһаччылыыр.

Соботох сизн бырааттара Ратэ эрэ дьылбатынан астыммат, тобо дигтэххэ, кини кубулуйуута ситэтэ суох. Уолчаан өсүөл кутуругуттан хайдах да босхоломмото, онтуката кэмийтэн кэмигэр муһур уһукка тизрдээри ыксатар. Кутуругун кистиин сатыыр да, ханан эмэ син биир быган кэлэр!

Оттон абалара Ратон, герцогиня Ратонна киһи буолартан akkaастаммытын акаары быһыынан аабарын үрдүнэн, кини үйэтин тухары күтэринэн хааларга быһаарыммыта. Тыллаах кэргэнэ наһаа этиннэбинэ, муударай Ратон үгэһит тылларын хатылыыр: «Ах, дьахталлар! Төбөлөрө үчүгэй буолан баран, өйдөрө да дууһалара да суох».

Кинээс Ратэн уонна княгиня Ратина дьоллоохтук уонна өр олоһбуттара, кинилэр элбэх оболоммуттара.

Дьэ, Ратон дьэ кэргэнэ дьоллонно! Бары бырааһынньыкка үөрэн-көтөн өрөгөйдөөбүттэрэ! Оннообор абалара Ратон подагра ыарыытын умна быһыытыан, тайах маһын кизэр бырахтыта.

- О! – герцогиня Ратонна соһуйбута. – Эн арааһа ыарыыгыттан босхолоһуун быһыылаах.

- Да, оннук күрдүк...

- Абаа! – Ратина үөрүүтүттэн абатыгар ыстаммыта.

- Ах, Сеньор Ратон!.. - биир куолаһынан Рата уонна Ратана сана аллайбыттара.

Фирманта фея чугаһан кэлбит.

- Онон убаастабыллаах Ратон, билигин барыта эйигиттэн бэйэбиттэн тутулуктаах. Өскө, бабарар буоллаххына мин оноруом...

- Минигин киһи онороору дуо, үтүө санаалаах фея,

- Биллэн турар! – герцогиня сана аллайбыта. – Эн киһи уонна герцог буолуон. Оттон мин герцогинябын дии!

- Суох, - холкутук утарбыта философ, мин күтэр этим, уонна онон хаалабын. Өйдөөн эрэ, поэт Менандр эппитин: «Киһи буолуохтаабар ыт, аг, обус эбэтэр өсүөл буолбут ордук, бука дин бааламан».

Бары аптаах остуоруйалар итинник тылларынан түмүктэнэллэр, онон мин эмиэ ол үгэни тутуһабын, ол мин санаабар да сөп түбэхэр.

XVII

Дьэ, мин күндү доботторум, остуоруйабыт түмүгэ манньк.

Ратон дьэ кэргэнэ билигин Гардафуртан да, принцтэн да куттаммат, Гардафуру Кисадор тыһынын хаайан өлөрбүтэ - онон кинилэр туохтан да долгуйбакка, дьоллоох олохторунан астына олоруохтарын сөп. Онуоха эбии Фирманта фея кинилэри таптыыр уонна куруутун араһаччылыыр.

Соботох сизэн бырааттара Ратэ эрэ дьылбатынан астыммат, тобо диэтэххэ, кини кубулуйууга ситэтэ суох. Уолчаан өсүөл кутуругуттан хайдах да бөсхоломмото, онтуката кэмийтэн кэмийгэр мунур уһукка тизрдээри ыксатар. Кутуругун кистиин сатыыр да, ханан эмэ син биир быган кэлэр!

Отгон абалара Ратон, герцогиня Ратонна киһи буолартан akkaастаммытын акаары быһынан аабырын үрдүнэн, кини үйэтин тухары күтэринэн хааларга быһаарыммыта. Тыллаах кэргэнэ наһаа этиннэбинэ, муударай Ратон үгэһит тылларын хатылыыр: «Ах, дьахталлар! Төбөлөрө үчүгэй буолан баран, ойдөрө да дууһалара да суох».

Кинээс Ратэн уонна княгиня Ратина дьоллоохтук уонна өр олорубугтара, кинилэр элбэх оболоммугтара.

Бары аптаах остуоруйалар итинник тылларынан түмүктэнэллэр, онон мин эмиэ ол үгэни тутуһабын, ол мин санаабар да сөп түбэхэр.

